

УДК 351.84(477)

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-284

Т.Г. Мисник, канд. екон. наук, доцент

misnyk@ukr.net

[ORCID ID 0000-0002-9650-3969](https://orcid.org/0000-0002-9650-3969)

І.Ю. Гвіздзжинська

Полтавська державна аграрна академія

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуті і узагальнені актуальні проблеми розвитку пенсійної системи України. Визначено роль недержавного пенсійного забезпечення в економічній та соціальній сферах держави, виявлено проблеми розвитку та наведено основні напрямки удосконалення діяльності фінансових посередників. Окреслимо основні напрями реформування та розвитку пенсійної системи України.

***Ключові слова:** пенсійна система, пенсійне забезпечення, солідарна система, недержавні пенсійні фонди, страхові організації, банківські установи.*

Постановка проблеми. Гарантом соціального захисту громадян є держава. Від пенсійного забезпечення значною мірою залежить якість життя людей похилого віку та впевненість у завтрашньому дні осіб, які працюють. Основну складову частину системи соціального захисту населення займає пенсійне забезпечення. Пенсійна система України на даному етапі свого розвитку характеризується відсутністю соціальної справедливості, пенсійної культури, надійних та дієвих фінансових механізмів забезпечення її громадян необхідними коштами. Така пенсійна система на даний час не спроможна захистити пенсіонерів від бідності, саме тому необхідним є проведення пенсійних реформ, які сприяли б вирішенню існуючих проблемних питань у даній сфері. Удосконалення системи соціального страхування є пріоритетним напрямом соціальної політики як основи соціального забезпечення населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення досліджені в публікаціях таких учених, як М. Козак, О. Петрушка, О. Бачинська,

О. Кравчук, С. Теслюк, О. Онищак, Ю. Мохова, О. Кириленко, О. Куліш, Б. Малиняк, Я. Овчаренко, М. Федорець, О. Філоненко, Г. Хемій та ін. Однак питання розвитку пенсійної системи, як складової системи соціального захисту, досліджено неповною мірою і потребують подальшого вивчення.

Формування цілей статті. Основною метою дослідження є обґрунтування необхідності побудови дієвої пенсійної системи України, яка дасть змогу підтримувати матеріальний добробут громадян, що вийшли на пенсію.

Виклад основного матеріалу. У другій половині 20-го сторіччя переважно у більшості країн світу діяла пенсійна система, яка ґрунтувалася на принципі «солідарності поколінь», коли пенсії виплачуються з обов'язкових платежів, які сплачують працюючі громадяни. На Заході ця система іменується як «PayasYouGo» (PAYG), що можна перевести з англійської як «сплачуй, поки ти йдеш». Така модель пенсійної системи працює тільки в тих країнах, які не відчувають демографічних проблем. В більшості країн світу спостерігається стрімке старіння населення, зменшення співвідношення працюючих відносно до кількості пенсіонерів та демографічна криза, через що така пенсійна система не в змозі задовольнити зростаючі вимоги з боку населення. Зростання середнього рівня життя вимагає постійного збільшення розміру пенсій, що призводить до зростання зобов'язання держави перед пенсіонерами і, як наслідок, призводить до зростання витрат на фінансування пенсійної системи [1].

За минулі 4 роки в Україні населення скоротилося на 6,7%; різко падає народжуваність (станом на 2018 рік на добу народжується до 800 немовлят, а до початку революції ця цифра становила 1000 новонароджених малюків); середня тривалість життя менша на 12 років в порівнянні з рівнем західноєвропейських країн і становить 62,6 роки (така тривалість життя є меншою в порівнянні з даними ООН, що становить 71 рік). Швидкість спаду населення України в 2018 році становить 422 чоловік в день [2].

Пенсійна система України представлена солідарною системою (перший рівень) та добровільно накопичувальною системою (третій рівень). Жодна з них не є досконалою [9].

Основне місце в пенсійній системі України займає перший рівень або солідарна система, яка передбачає, що покоління працюючих сплачує

внески до Пенсійного фонду, з яких потім людям пенсійного віку виплачуються пенсії [11]. До такої системи звикли всі українці, проте, на солідарну систему впливають такі чинники :

- низький рівень народжуваності;
- циклічність економіки;
- безробіття та низький рівень зарплат;
- тіньова економіка;
- девальваційні процеси ;
- інфляція;
- вага пенсіонерів як електорату;
- зміна вікового профілю зарплат;
- пізній вхід молоді на ринок праці;
- нестандартна зайнятість.

Під впливом цих чинників склалася така ситуація, що порівнюючи з іншими країнами спостерігається найбільший рівень фінансування пенсійного страхування у відсотках до ВВП з державних фондів та прогнозується його збільшення. Саме тому, виникала необхідність проведення пенсійної реформи, метою якої, повинно стати не механічне вирівнювання доходів і видатків Пенсійного фонду, а оптимізація їхніх розмірів.

Створення умов спрямованих на забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зростання людського капіталу та інтенсифікація інших складових сталого розвитку країни є найголовнішою ціллю реформування пенсійної системи [4].

Через несприятливе демографічне становище, скорочення до 22% ставки ЄСВ, а також відсутність інших рівнів пенсійного страхування Пенсійний фонд України зберігає значний дефіцит. На 2019 рік власні доходи ПФУ заплановані в розмірі 230,6 млрд. грн (в тому числі 225 млрд. грн ЄСВ) або 57% бюджету ПФУ. В той же час з державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, підвищень до пенсій та дефіциту ПФ передбачено 167,5 млрд. грн або 42,1% бюджету ПФУ [12].

Третій рівень представлений системою недержавного пенсійного забезпечення, що створена для формування додаткових пенсійних накопичень за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців. [10].

Як передбачено законодавством, недержавне пенсійне забезпечення

здійснюється:

1) недержавними пенсійними фондами (НПФ) – шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

2) страховими організаціями – шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

3) банківськими установами – шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [8].

З 1 січня 2019 року повинна була ввестися норма про запровадження системи обов'язкового пенсійного накопичення, яка буде представлена другим рівнем. Ця система повинна бути спрямована на обов'язкову сплату внесків до накопичувальної системи працюючими або роботодавцями від їхнього імені, а в деяких системах і самозайнятими особами.

Внески будуть обліковуватися на індивідуальних пенсійних рахунках. Накопичені внески інвестують у різні фінансові інструменти. Учасник, після виходу на пенсію, отримує право на одержання пенсії, яка обраховується з накопиченої суми внесків та інвестиційного доходу. Такий підхід в порівнянні з солідарною системою, в якій розмір пенсії обчислюється за встановленою формулою, докорінно відрізняється [1]. Проте в такій системі є ризики знецінювання накопичень в умовах кризи за рахунок переоцінки ринкової вартості цінних паперів. Тому перед «ринковим ризиком» і інфляцією учасники накопичувальної пенсійної системи беззахисні.

Незважаючи на запровадження другого рівня пенсійної системи, необхідно одночасно розвивати і третій рівень, оскільки недержавна пенсійна система виконує такі функції:

– є безпечним, а у більшості випадків і пільговим, засобом забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію;

– для економічного розвитку країни являє собою джерело довготермінових інвестицій.

У таких країнах, як Нідерланди, Великобританія, Швейцарія обсяг інвестицій з недержавної пенсійної системи перевищує половину ВВП .

Крім того існує істотна різниця між функціями НПФ і державного пенсійного фонду:

1. На відміну від НПФ у державний пенсійний фонд внески не повною мірою зараховуються на особистий рахунок, а частково йдуть на виплату пенсій пенсіонерам.

2. Частка пенсійного забезпечення, залежить від економічної кон'юнктури на момент виплат, а також вона не застрахована від змін в законодавстві.

3. НПФ мають набагато ширші можливості примножити накопичення. При цьому ризики теж вищі, але правильно налагоджений контроль за діяльністю таких установ дає змогу їх знизити.

4. Внески громадян до НПФ можна розглядати як активи, що належать конкретній людині. Такі накопичення змінюють економічну поведінку людини, оскільки вона може покладатися на власні сили, не очікуючи і не вимагаючи від держави соціальних гарантій, пов'язаних із пенсійним забезпеченням. Психологічно вкладники не розглядають внески в НПФ як додаткове податкове навантаження.

5. Вкладник має можливість перевести свої накопичення в інший недержавний пенсійний фонд, що створює конкуренцію між НПФ і позитивно впливає на ринок пенсійних накопичень [5].

Серед всіх фінансових посередників, які займаються недержавним пенсійним забезпеченням на сучасному етапі розвитку ринку фінансових послуг найменш розвиненим залишається банківський сегмент. В сьогоднішні банки не беруть значної прямої участі в НПЗ. Їх роль зазвичай зводиться лише до зберігання пенсійних активів. Стосовно безпосередньої акумуляції пенсійних коштів у банківській системі, то це можливо лише через відкриття пенсійних депозитних рахунків із метою накопичення коштів для виплати їх власнику за настання пенсійного віку. Однак існують певні обмеження та труднощі:

- по-перше, обсяг пенсійних внесків разом із відсотками не може перевищувати гарантованої Фондом гарантування вкладів фізичних осіб суми відшкодування пенсійних заощаджень, яка на сьогодні становить 200 тис. грн;

- по-друге, недостатньо розробленими є підзаконні нормативні акти НБУ щодо регулювання діяльності банків у сфері НПЗ;

- по-третє, за законодавством України на сьогодні вкладникам дозволено знімати кошти з пенсійних депозитних рахунків достроково. Тобто пенсійний депозитний рахунок в банку залишається таким лише за назвою, тоді як за змістом він не може бути класифікований як пенсійний,

оскільки втрачається основна характерна ознака пенсійного депозитного рахунка – його довгостроковість.

Тобто перевагами банківського депозиту є те, що клієнт упевнений у кінцевій величині вкладу з урахуванням процентного доходу, який також чітко визначений. А недоліком є те, що розмір доходу є обмеженим згідно з умовами договору про відкриття депозитного пенсійного рахунку та відсутністю страхового захисту клієнта на відміну від страхових компаній та НПФ.

Страхові компанії, на відміну від інших фінансових посередників, надають послуги страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду шляхом укладання договорів страхування. Страхові організації, які займаються страхуванням життя взагалі і страхуванням пенсій зокрема, зобов'язані забезпечити отримання клієнтом 4 % щорічного інвестиційного доходу і відхилення його фактичної величини від планової можливе лише в бік збільшення.

Якщо порівнювати страхові компанії і НПФ, то найголовнішою перевагою є те, що:

- тільки страхові компанії сьогодні мають можливість здійснювати довічну (більш звичну для фізичних осіб і єдино правильну з точки зору суті пенсійного забезпечення) виплату пенсій, адже ніхто не зацікавлений у тому, щоб протягом короткого строку витратити власні пенсійні заощадження, а потім решту життя існувати лише за рахунок державної пенсії. НПФ спроможні забезпечити лише строкову пенсію, виплата якої здійснюється протягом визначеної кількості років та припиняється після закінчення такого терміну;

- страховики можуть гарантувати мінімальний розмір майбутньої пенсії. До того ж купивши поліс страхування життя, клієнт точно знатиме мінімальний розмір виплат та їхню періодичність, а також те, на яку допомогу вправі розраховувати сім'я в разі його смерті. НПФ такої можливості позбавлені. Вони навіть не мають інструментів для оцінки розміру майбутньої пенсії, яка безпосередньо залежить від прибутковості пенсійних ресурсів;

- щодо права власності на пенсійні накопичення, то пенсійні кошти, які були накопичені у НПФ, відразу стають власністю учасника, хоча отримати їх можна лише з виходом на пенсію та в деяких інших випадках, визначених законодавством. Пенсійні кошти у банківській установі також відразу належать учаснику. А от право власності на

пенсійні накопичення у страхових компаній настає поступово, залежно від умов договору;

– відсутність твердої прив'язки до пенсійного віку, більш широку гаму продуктів, наявність страхового захисту. НПФ можуть використовувати лише однотипні продукти, жорстко визначені законом. Для забезпечення соціальних гарантій недержавні пенсійні фонди змушені за купувати їх у страхових компаній. На відміну від НПФ страховики за більшістю своїх програм надають клієнтам можливість вирішити на момент укладання договору або на час отримання коштів таке питання: одразу забрати накопичені кошти чи перетворити їх у пенсію – строкову або довічну;

– у страховій компанії розмір накопичувальних внесків і власне пенсії можна прив'язувати і до гривні, і до вільноконвертованої валюти, тоді як НПФ за законом наділені правом накопичувати пенсійні активи лише в національній грошовій одиниці;

– наявність викупної вартості страхових продуктів. Такий момент видається дуже важливим, адже обставини, як у компанії, так і конкретних людей, можуть складатися по-різному. Гроші ж, перераховані в недержавний пенсійний фонд, забрати до настання пенсійного віку практично неможливо.

Водночас перевагою НПФ є використання більш прозорих схем як оподаткування, так і нарахування розміру пенсій. Страховикам часом дуже важко пояснити клієнту, чому необхідно робити саме такі внески, щоб одержати бажаний розмір пенсії в майбутньому. Подібні ускладнення виникають тому, що в ході розрахунку величини пенсії береться до уваги маса ймовірнісних параметрів, а також статистика, яка накопичувалася в державі та перестраховувальних компаніях протягом тривалого періоду.

Щодо інвестиційної діяльності даних суб'єктів, то слід зауважити, що більше можливостей для її здійснення є у компаній зі страхування життя. Та потрібно врахувати той момент, що НПФ знаходяться тільки на стадії становлення і саме їхня діяльність спрямована на максимальний захист пенсійних внесків громадян. Операції, що проводяться ними на ринку, порівняно з іншими суб'єктами НПЗ пов'язані з меншим ступенем ризику. Із цієї точки зору більш надійними є НПФ [6].

Висновки. Діюча пенсійна система України (солідарна система) завдяки негативному демографічному показнику є надзвичайно дотаційною та ледве вирішує перше завдання - мінімальний пенсійний

захист громадян. Отже, існує необхідність розвивати три рівні пенсійної системи. Зважаючи на проблеми і недоліки у діяльності фінансових посередників, важливо у найближчі терміни узгодити законодавчу та нормативну бази в галузі недержавного пенсійного забезпечення, для того щоб чітко окреслити місце і роль кожного суб'єкта НПЗ, особливо у питанні залучення пенсійних активів на етапі їх накопичення. Значну увагу також варто приділити підвищенню прав участі страхових компаній у здійсненні недержавного пенсійного забезпечення. Зважаючи на низьку участь населення у третьому рівні пенсійної системи, актуальним на сьогодні є проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо популяризації системи недержавного пенсійного забезпечення серед населення України.

Надзвичайним важливим чинником для розвитку всієї системи пенсійного забезпечення в цілому та НПЗ зокрема є завершення її реформування шляхом уведення другого рівня. Відсутність одного з рівнів трирівневої системи унеможлиблює ефективне функціонування всієї системи пенсійного забезпечення.

Бібліографічний список.

1. Козак Т.М. Досвід провідних країн світу в побудові провідних країн світу в побудові дієвої пенсійної [Електронний ресурс] / Козак Т.М. // Інвестиції: практика та досвід - 2017 – Режим доступу до статті: <http://www.investplan.com.ua>
2. Населення України на 2018 рік [Електронний ресурс] // 2018 - Рік / Режим доступу : <http://2018.pp.ua/novini-2018>
3. Демографічна ситуація в країні за 4 роки [Електронний ресурс] // Слово і діло – Режим доступу :<https://www.slovoidilo.ua>
4. Петрушка О.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні [Електронний ресурс] / Петрушка О. В. // Наука й економіка. – 2015. – № 1 – Режим доступу до статті :<http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
5. Бачинська О.В., Кравчук О.М. Роль недержавних пенсійних фондів у системи пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / О.В. Бачинська, О.М. Кравчук // Економічні науки – 2010-№2, Т.2 – Режим доступу до статті: <https://journals.khnu.km.ua>
6. Теслюк С. А., Порівняльна характеристика суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / С. А. Теслюк //

Міжнародні економічні відносини та світове господарство – 2016 – Випуск 9 - Режим доступу до статті: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>

7. Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / Ю.Л. Мохова, Н.О. Писаренко // Молодий вчений. – 2018. – № 1. – Режим доступу до статті: [https:// http://molodyvcheny.in.ua](https://http://molodyvcheny.in.ua)

8. Онищак О. Пенсійна система України [Електронний ресурс] / О. Онищак // 69–та студентська науково–технічна конференція. Секція " Підприємництва та перспективних технологій" : збірник тез доповідей, 17–21 жовтня 2011 року / Національний університет "Львівська політехніка", Інститут підприємництва та перспективних технологій. – Львів, 2011. – С. 128–129. – Режим доступу до статті: <http://ena.lp.edu.ua>

9. Про пенсійне забезпечення: Закон України редакція від 25.07.2018р. №1788-XII / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1788-12>

10. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України редакція від 04.11.2018р. №1057-IV / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1057-15>

11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України редакція від 01.01.2019р. №1058-IV / Верховна рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

12. В 2019 році пенсійне навантаження скоротиться, але не набагато [Електронний ресурс]// Ціна держави – Режим доступу: <http://cost.ua/news/683-pension-burden-2019>

Т.Г. Мысник, И.Ю. Гвиздзинская **Состояние и проблемы развития пенсионной системы Украины.** В статье рассмотрены и обобщены актуальные проблемы развития пенсионной системы Украины. Определена роль негосударственного пенсионного обеспечения в экономической и социальной сферах государства, выявлены проблемы развития и приведены основные направления совершенствования деятельности финансовых посредников, осуществляющих негосударственное пенсионное обеспечение. Определены основные направления реформирования и развития пенсионной системы Украины.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионное обеспечение, солидарная система, негосударственные пенсионные фонды, страховые

организации, банковские учреждения.

T.G Misnyk, I.Y. Gwizdzynska. Status and problems of development of the pension system of Ukraine. Actual problems of development of the pension system of Ukraine are considered and generalized. Three levels of the pension system have been investigated, however, in Ukraine there are only two levels at present - the solidarity system and the voluntary savings system, but none of them is perfect. The main place in the pension system of Ukraine is occupied by the solidarity system, which is used by all Ukrainians, which is called as "PayasYouGo". The solidarity system is represented by the state pension provision. But at present, there is a rapid aging of the population, a decrease in the ratio of workers to the number of pensioners, and a demographic crisis, which is why such a pension system is unable to meet the growing demands of the population. Creating a favorable environment, as well as ensuring a decent standard of living for pensioners, enhancing the competitiveness of the national economy, increasing human capital and intensifying other components of the country's sustainable development are the main goals of reforming the pension system. Therefore, since state pension provision does not meet the needs of the population, it is necessary to develop non-state pension provision, which is represented by a cumulative system. It is represented by non-state pension funds, insurance companies and banks. The main problem with the development of non-state pension provision is the lack of knowledge and distrust of non-state financial intermediaries, which requires information and publicity work to promote the system of non-state pension provision among the population of Ukraine. The role of non-state pension provision in the economic and social spheres of the state is identified, problems of development are identified and the main directions of improvement of activity of financial intermediaries are outlined. Therefore, the analysis of the pension system showed the need for reform, which should aim not to mechanically align the income and expenditure of the Pension Fund, but to optimize their size.

Keywords: pension system, pension system, solidarity system, non-state pension funds, insurance organizations, banking institutions.

Стаття надійшла до редакції: 30.03.2019 р.